
TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

Krimik a történelemben – történelem a krimikben

(Péter Katalin: A csejtei várúrnő: Báthory Erzsébet;
Niederhauser Emil: Merénylet Erzsébet királyné ellen;
Szabad György: Miért halt meg Teleki László?)

„A Labirintus sorozat a magyar történelemnek a közvélemény előtt nem eléggé tisztázott, tényszerűen kevésbé ismert, s így rejtélyesnek tűnő eseményeit kívánja megismertetni népszerű, olvasmányos formában, de mindig a legfrissebb tudományos kutatásokra támaszkodva. Történelmi krimik, különös bűnperek, vitatott öngyilkosságok, titokzatos gyilkosságok, összeesküvések és merényletek a témái az olcsó, illusztrált köteteknek.” *Steinert Ágota* szerkesztő ezzel az ajánlással bocsátotta útjára a *Helikon Kiadó* új sorozatát, amelyből a könyvhétre máris három kötet jelent meg.

A rejtélyesség és titokzatosság kritériumának leginkább *Péter Katalin* „hőse” felül meg. Báthory Erzsébetről, a legkülönfélébb hiedelmek és mendemondák élnek a köztudatban. Magyar nyelvű könyv ugyanakkor közel fél évszázada nem jelent meg róla, szaktanulmány is csak a legutóbbi években. A termelőerők fejlődésére, valamint a termelőerők és a termelési viszonyok dialektikájára koncentráló „hagyományos” történetírás számára Báthory Erzsébet devianciája, kéjgyilkosságokig fajuló szadizmusa teljességgel irreleváns volt. Újrafelfedezését meg kellett hogy előzze a történelem dimenzióinak kitágulása, s ennek hazai recepciója. Továbbá a történelmi képzelet, fantázia és intuíció régi jogaiba való visszaállítás. A kötet szerzője mindezekkel az eszközökkel bátran, s többnyire meggyőzően él. Bámulatos például, hogy egyetlen festményről mi mindent tud elmondani és elhitetni.

Ki volt hát Báthory Erzsébet? Konceptiók per áldozata, amint ezt egy újabb szaktanulmány szerzője (Nagy László) is véli, avagy feudális előjogait abnormális hajlamának, szadizmusának kiélésére felhasználó beteg asszony? Péter Katalin – számomra meggyőzően – ez utóbbit valószínűsíti. Betegsége eszerint házasságát (1575) követően, az első szexuális élmények után alakult ki benne. Első gyilkosságait nagy valószínűséggel a kilencvenes években követte el. 1610-ig, elfogatásáig több száz, de bizonyosan több tucat „leányt és szűzet és más nőket” ölt vagy öletett meg „kegyetlenül és a halál különböző neveivel”. Környezete és az ország vezetői, akik tetteit bizonyítottan ismerték, tehát közel két évtizedig elnézték „kilengéseit”. Miért? A szerzőnek erre is van korhű és elfogadható magyarázata. Egyfelől az országos főméltóságok hatalmi szempontjai (Báthory Erzsébet az ország egyik leggazdagabb földbirtokosa volt), másfelől a környezetet mai ésszel alig érthető értékrendje, amely alapján Báthory Erzsébet udvara az alacsonyabb rangúak szemében az ott történtek ellenére is nagy vonzerővel bírt. Ha viszont ezt elfogadjuk, meggyőzőbb magyarázatra lenne szükség ateinketben, hogy miért éppen 1610-ben határozta el Thurzó György nádor az „úrnő” elfogatását? Ez egyike azon bizonytalan pontoknak, amelyek esetleg másféle értelmezést is lehetővé tesznek.

Niederhauser Emil témája egy 1898-as gyilkosság. A gyilkos *Luigi Lucheni* olasz anarchista; az áldozat Erzsébet, Ausztria császárnéja és Magyarország királynéja. A színhely Svájc. Az olvasó izgalmas politikai krimi vár. Hamarosan kiderül azonban, hogy az áldozat kiválasztása teljesen esetleges, minden törvény vagy szükségszerűség nélküli volt. Az esemény rejtélyesnek vagy titokzatosnak sem tekinthető. Lucheni minden jel szerint egyszerűen egy doktrína eszközeként tekintette magát. Valamiféle politikai krimi tehát nem lehetett a gyilkosság köré kerekíteni. Niederhauser ezért igen ötletesen két világot mutat be és szembesít: a bécsi Burg közönséges halandók számára megközelíthetetlen lakóinak anyagilag gondtalan és pazarló, más szempontból azonban mégis kíméletlenül szabályozott életvitelét, ill. a törvénytelen gyermekként és szülők nélkül felcseperedett, a társadalom premen élő alkalmi segédmunkását, aki az anarchista tanok fanatikusává vált. A két világ szembekerülése és az alul-lévők győzelme történelmileg szükségszerű volt, s csupán a sors fintora, hogy Erzsébet személyében olyan „koronás fő” esett áldozatul, aki maga is lázadt környezetére ellen, s aki még halála előtt úgy végrendelkezett, hogy verseinek 1950-es kiadásából befolyó összegeket az akkori politikai foglyok gyermekeinek juttassák.

A harmadik kötet témája, amelyet *Szabad György* dolgozott fel, *gróf Teleki László* öngyilkossága. Teleki életpályájának legfontosabb adatait általános lexikonjaink és történeti kézikönyveink egyaránt tartalmazzák. 1811-ben született. A '48-as reformnemzedék egyik legradikálisabb tagja, 1844-től a Védgyelet alelnöke. 1848 őztől a magyar kormány párizsi követe, majd az emigráció egyik vezetője. 1859-től Kossuth és Klapka mellett a Magyar Nemzeti Igazgatóság harmadik tagja. 1860-ban a szász rendőrség Drezdában letartóztatta, s kiszolgáltatatta a bécsi udvarnak, Ferenc József, a politikától való tartózkodás ígérete mellett szabadon bocsátotta, Teleki azonban ennek ellenére szinte azonnal bekapcsolódott a hazai politikai életbe. Az országgyűlésen a Béccsel egyezkedni próbáló ún. felirati (Deák)-párttal szemben a radikálisabb, s az emigrációhoz közelebb álló politikát követő ún. határozati párt vezére lett. A két álláspontot a két párt vezérének 1861. május 8-án kellett volna a képviselőház nyilvánossága előtt kifejtjen és vitára bocsátani. A vita azonban elmaradt, mert a nyolcadikára virradó éjjelen Teleki főbe lőtte magát.

Mint minden hasonló esetben, ebben is felmerült a gyilkosság lehetősége. Ezt azonban egyetlen komoly bizonyíték sem támasztja alá. Szabad György ezért főleg arra törekedett, hogy az öngyilkosság okát megmagyarázza. Kossuth – ahogy a szerző is idézi – annak idején úgy látta, hogy a Ferenc Józsefnek tett ígérete és politikai működése került benne kibékíthetetlen ellentmondásba és sodorta az öngyilkosságba. A Deák-párti Lukács Móríc szerint Teleki megijedt attól a felelősségtől, amely a felirati párt által tervezett kiegyezés lezavartatásából hárult volna rá. Másként fogalmazva: rájött az emigráció és saját addigi politikájának a követhetlenségére. Ennek konzekvenciáit azonban nem merzte, nem akarta vállalni.

Szabad György részletesen kifejtett és megindokolt álláspontja szerint azonban nem ezekről, hanem arról volt szó, hogy Teleki saját alvezéréivel, az alku elhárításában és egyéb politikai kérdésekben nála jóval kevésbé következetes Tisza Kálmánnal és másokkal került összeütközésbe. E felfogás szerint tehát Teleki azért lett öngyilkos, mert rá kellett döbennie, hogy saját pártja, ill. annak hangadói sem támogatják az emigráció politikai koncepcióját és annak hazai viszonyokra való adaptálását.

Báthory Erzsébet lefogásához hasonlóan, természetesen ez a magyarázat sem zárja ki a vita lehetőségét, s biztos is, hogy mindkét eseményről még többen, többször és különböző megközelítésben fognak írni. Ez azonban egyáltalán nem baj. Fontosabb, hogy mindkét kötet olvasói – miként Niederhauseré is – érdekes, filmszerű szerkesztésben és olvasmányos, könnyű stílusban olyan tényekről, folyamatokról és összefüggésekről szerezhetnek tudomást, amelyek más, hagyományos „tálalásban” rejtve maradtak volna előttük vagy talán el sem jutottak volna hozzájuk. (Helikon)

ROMSICS IGNÁC

